

navchalnyi zaklad – douniversytetska pidhotovka – vyshchyi navchalnyi zaklad : zb. nauk. prats materialiv II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 25 travnia 2016 r., m. Kyiv, Natsionalnyi aviatsiynyi universytet / nauk. red. N. P. Muranova. Kyiv : NAU, 2016. 296 c. S. 180-182. URL: <http://idp.nau.edu.ua/conference.html>

11. Pro osvitu: Zakon Ukrainy (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2017, № 38-39, st. 380).
12. Samsonova O. O. Neperervna osvita yak chynnyk rozvytku suchasnoho suspilstva Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 2014. Vyp. 36. S. 355-361. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2014_36_53.
13. Try osvitni trendy 2019 roku – za versiiu hendyrektora osvitnoi platformy edX. URL: <https://osvitoria.media/news/try-osvitni-trendy-2019-roku-za-versiyeyu-gendyrektora-osvitnoyi-platformy-edx/>
14. Shtepa O. S. Osobystisna zrilist: Model. Opytuvalnyk. Treninh. Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2008. S. 85.
15. Institut für Internationale Zusammenarbeit des Deutschen Volkshochschul-Verbandes dvv international in Cooperation with the European Adult Education Association EAEA 2010

Самойленко О. А. Образование взрослых в контексте европейской образовательной политики.

В статье обосновывается важность образования взрослых как образовательного тренда XXI века в странах-членах Европейского Союза. Образование взрослых рассматривается в контексте популярной в мире общей образовательной концепции, обозначенной как обучение в течение всей жизни (lifelong learning). Осуществлен подробный анализ базовых понятий обозначенной проблемы, в частности “образование”, “непрерывное образование”, “образование в течение жизни”, “образование взрослых”.

Доказано, что Украина нуждается в разработке полноценных концептуальных основ развития образования взрослых в долгосрочной перспективе на общегосударственном, региональном и местном уровнях.

Ключевые слова: “образование”, “непрерывное образование”, “образование в течение жизни”, “непрерывное образование”, “образование взрослых”.

Samoilenko O. A. Education of adults is in the context of the European educational policy.

The article substantiates the importance of adult education as an educational trend of the 21st century in the member states of the European Union. Adult education is considered in the context of the popular world-wide educational concept, outlined as life-long learning. A detailed analysis of the basic concepts of the identified problem, such as “education”, “continuing education”, “life-long education”, “life-long education”, “adult education” has been carried out.

It is proved that Ukraine needs to develop a comprehensive conceptual framework for the development of adult education in the long run at the national, regional and local levels.

Keywords: “education”, “continuous education”, “life-long education”, “life-long education”, “adult education”.

УДК 373.3.011.3-051:001.8

Севастюк М. С.

**ДОСЛІДНИЦЬКА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

В статті проведений аналіз поглядів В. О. Сухомлинського на значення дослідження в педагогічній діяльності вчителя початкової школи. Визначено, що наукове дослідження є обов'язковою складовою педагогічної діяльності, а дослідницькі вміння та пошукова винахідливість важливою якістю вчителя. Проведений аналіз педагогічної спадщини видатного педагога дозволив не лише проаналізувати дослідницьку складову професії вчителя, а визначити особливості її використання на практиці Павлівської школи.

Ключові слова: наукове педагогічне дослідження, дослідницька складовою педагогічної діяльності, дослідницькі вміння, вміння аналізувати та спостерігати педагогічні явища, вміння формулювати проблеми, педагогічний щоденник, педагогічний експеримент.

Оновлення сучасної української початкової школи, яке пов'язане із впровадженням у життя концепції стратегічного розвитку української освіти “Нова українська школа: простір освітніх можливостей” [1], можливе лише за умови корінної зміни статусу вчителя, особливостей його підготовки як фахівця нової формації, творчої особистості, яка володіє стратегічним мисленням,

технологічним підходом до вирішення педагогічних проблем та особистісним ставленням до учнів. Всі ці завдання були розроблені та затверджені в професійному стандарті “Вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти” [2], в якому однією із основних трудових функцій учителя визначено функцію проведення педагогічних досліджень. Серед професійних компетентностей, спрямованих на її реалізацію, зазначені наступні: “здатність до визначення методичної проблеми, обґрунтування її актуальності, мети, завдань; здатність до опрацювання джерел інформації; здатність до розроблення концепції дослідження, навчальних (виховних, розвивальних) завдань, їх апробації та оцінювання ефективності; здатність до підведення підсумків та формулювання висновків педагогічного дослідження” [2, с. 30].

Як зазначають науковці, В. Андрущенко, В. Бондар, С. Гончаренко, В. Загвязинський, І. Зязюн, О. Савченко, вчитель сучасної школи повинен бути дослідником, який на основі науково проведеного спостереження та діагностування вміє обирати оптимальні методи та засоби навчання, вміє розробляти індивідуальну стратегію навчання, навчає учнів вмінням дослідницької роботи.

Значні напрацювання у вирішенні даного питання знаходимо у наукових доробках В. О. Сухомлинського. Відомий український педагог-гуманіст, вчитель-науковець не лише вказував на значний дослідницький потенціал педагогічної професії, але і своєю плідною працею доводив, що без дослідження не може бути вчительської праці. На практиці, в Павлівській школі, він створив авторську школу-лабораторію, в якій кожний учитель був експериментатором методичних знахідок, розробок, володів методами педагогічного дослідження.

Мета статті полягає у проведенні аналізу творів В. О. Сухомлинського та виявлення дослідницького потенціалу педагогічних ідей педагога та особливостей їх впровадження в Павлівській школі.

Основним положенням педагогічних ідей В. О. Сухомлинського з цієї проблеми є його думка про те, що педагогічна діяльність неможлива без елемента дослідження. Відповідно до його роздумів, педагогічна праця своєю сутністю надзвичайно близька до наукового дослідження, їй притаманні найбільш характерні риси дослідницького пошуку: творчість, активний характер, аналіз педагогічних проблем та необхідність їх вирішення. Вчитель безпосередньо включений в аналіз всіх явищ і процесів, що відбуваються в класі і на уроці, а на сьогоднішній день і у вибір стратегії навчання учнів. Він як суб’єкт навчальної діяльності веде постійний пошук кращих варіантів навчання відповідно до індивідуальних особливостей учнів, розробляє їх освітній маршрут. Дослідницька діяльність є безпосередньою складовою професії вчителя. Тому хороший учитель, за словами видатного педагога, добре знає науку, закоханий у неї, знає її найновіші відкриття, праці вчених, здатний до самостійних досліджень [4].

В. О. Сухомлинський вказував на спорідненість творчої праці вчителя з науковим дослідженням, пояснюючи це тим, що вже за своєю логікою та філософською основою вона має творчий характер. На думку В. О. Сухомлинського, бачення нового у педагогічній діяльності є “важливою умовою творчого ставлення до роботи” [5, с. 99]. Одним із аспектів педагогічної творчості педагог вважав інтерес вчителя до пошуку, до аналізу власної діяльності, втілення теорії в практику.

Дуже слушними є думки педагога про подібність, спорідненість дослідження у педагогічній діяльності із передбаченням. “Вчитель, – відзначає Василь Олександрович, – який уміє проникати думкою в суть фактів, у причинно-наслідкові зв’язки між ними, запобігає багатьом труднощам і невдачам, уникає дуже серйозного недоліку, характерного для процесу виховання, – гірких несподіванок... Таких несподіванок буває значно менше, якщо на основі аналізу фактів учитель знає, який буде його учень завтра, через рік і через три роки. А без уміння передбачати педагогічна праця перетворюється для вчителя в муку” [6, с. 96]. Саме передбачення дуже важливе для діяльності вчителя, воно допомагає йому прогнозувати наслідки своїх педагогічних впливів, наслідки діяльності учнів. Тому Сухомлинський зазначав: “Без наукового передбачення, без уміння закладати в людині сьогодні ті зерна, які зійдуть через десятиріччя, виховання перетворилося б у примітивний нагляд, вихователь – у неграмотну няньку, педагогіка – у знахарство. Треба науково передбачити – в цьому суть культури педагогічного процесу, і чим більше тонкого, вдумливого передбачення, тим менше несподіваних нещасть” [4, с. 327], – писав видатний педагог.

Становлення ефективного, конкурентного учителя можливе лише через оволодіння ним дослідницькою діяльністю. Адже, згідно з його поглядами, “стає майстром педагогічної праці звичайно той, хто відчув себе дослідником” [6, с. 97]. Науково-дослідницька діяльність забезпечує формування культури педагогічної діяльності. Саме дослідницький пошук спонукає вчителя

самостійно шукати, створювати, творити нові педагогічні ідеї, знаходити нове у педагогічних явищах, виявляти в них приховані зв'язки і закономірності, експериментально перевіряти їх ефективність, дозволяє вчителям долати існуючі стереотипи і шаблони в педагогічній діяльності.

Вчитель повинен бути дослідником і тому, що в новій українській школі вводиться навчання через дослідження, через самостійний пошук учнями вирішення проблем. Лише дослідницьке, проектне навчання забезпечує формування в учнів предметних та ключових компетентностей, що виступає основним завданням сучасної освіти.

Однак, В. О. Сухомлинський вказує не лише на важливість дослідницької складової педагогічної діяльності, він конкретними прикладами власної практичної діяльності демонструє шляхи її здійснення у роботі вчителів. В його творах знаходимо конкретні рекомендації із формування у вчителів пошукової позиції та дослідницьких умінь: уміння бачити і вирішувати проблеми, ставити мету і планувати науковий пошук, здійснювати збір та аналіз необхідної інформації, вибирати найбільш оптимальні методи, виконувати експеримент, представляти результати дослідження.

Передусім, становлення вчителя-дослідника розпочинається із формування дослідницької ініціативи – бажання самостійно, за власним прагненням, потребою розробляти нові ідеї, аналізувати інформацію, знаходити нові шляхи вирішення педагогічної проблеми. В. Сухомлинський звертався до вчителів: “Дослідницька робота не є для вчителя чимось таємничим і незбагненим. Не бійтесь досліджень. У самій своїй основі педагогічна праця – справжня творча праця – стоїть близько до наукового дослідження” [6, с. 99]. “Творче дослідження докорінно змінює погляд вчителя на власну роботу”, – стверджував він. Із вчительської праці зникає інертність, пасивність та байдужість [6, с. 102].

У зв'язку з цим Василь Сухомлинський пропонує технологію оволодіння вчителем дослідницькими умінями. Насамперед, вчителів необхідно *навчити аналізувати та отримувати педагогічні факти*. “Вивчення фактів веде до наукових досліджень” [6, с. 97]. “Без вивчення фактів нема передбачення, нема творчості, нема багатого, повноцінного духовного життя, нема інтересу до педагогічної роботи” [6, с. 473]. Вміння побачити нове у звичному, нові риси, нові деталі у звичайному – важлива умова творчого ставлення вчителя до своєї роботи, це водночас і джерело натхнення у педагогічній діяльності. Спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, вчитель творить педагогічне явище. Саме в цьому і “полягає найважливіший елемент творчого дослідження-передбачення” [6, с. 471].

Із вивченням фактів тісно пов'язано *оволодіння вчителем методикою спостереження*. “У статті “На вашій совісті – людина” В. Сухомлинський закликає вчителів до спостереження. “І найголовніше – спостерігайте, спостерігайте і ще раз спостерігайте. ... Спостерігайте, як дитина думає і переживає ... Умійте читати найтонші порухи думки, почуттів, переживань у кожному русі дитини і особливо в її очах” [5, с. 214]. “Ставши на шлях педагогічної праці, ви в думці даєте собі клятву: відкрити в кожній дитині всі її задатки; здібності, сили. .. Знати здоров'я дитини, знати індивідуальні риси її мислення, знати сильні і слабкі сторони її розумового розвитку” [5, с. 217].

Значну увагу приділяв Сухомлинський вивченню індивідуальних особливостей учнів. “Виховувати – це насамперед знати дитину, а щоб знати – треба постійно бачити, навчати. Без знання дитини, без глибокого розуміння всієї складності явищ, які відбуваються в її душі, виховання стає сліпим і тому беззмістовним [5, с. 304]. Василь Сухомлинський закликав фіксувати результати власних спостережень у *педагогічних щоденниках*. “Записуйте в записну книжку кожний факт, що привернув вашу увагу, викликав у вас навіть якісь невіразні здогадки. Нагромадження фактів, уміння бачити загальне в конкретному – це інтелектуальна основа, на якій до вас неминуче прийде осяяння” [6, с. 258]. Записи у щоденник допомагають осмислити педагогічні факти, сформулювати педагогічні ідеї. “Щоденник допомагає зосередити думку, спрямувати розумові зусилля на щось одне... Щоденник учити думати [3, с. 144].

Однак, Сухомлинський остерігав учителів робити дуже поспішні висновки про результати вивчення дитини “не поспішайте з висновками – на вашій совісті людина. Лікар проголошує фатальні слова – безнадійно хворій людині лише тоді, коли він побачив, переконався, що все зроблено і мудрість цілителя поки що безсила перед силами природи. Але хіба можна мені, педагогові, проголошувати ці фатальні слова перед незрозумілими, незрозумілими, непізнаними, не побаченими таємницями індивідуального духовного світу зовсім здорової людини? Перш ніж подумати, а не те що сказати, вийде чи не вийде щось хороше з дитини, треба побачити, пізнати, зрозуміти дитину [4, с. 314]. В. О. Сухомлинський наголошував на потребі формування в учителя вміння, які б дозволяли йому не лише вивчати особистість учнів та учнівських колективів, а й виявляти зв'язки між явищами педагогічного процесу, узагальнювати наукову інформацію, робити

обґрунтовані висновки тощо.

В. О. Сухомлинський вказував, що кожний учитель повинен оволодіти технологією наукового пошуку. На сторінках своїх книг він показує приклади проведення наукового пошуку у педагогічній професії. Так, у статті “На трьох китах” [5] Сухомлинський виділяє всі етапи, за якими вчитель аналізує та вирішує дослідницьке питання. Насамперед, вказує він, відбувається постановка наукової проблеми: “Що робити із дітьми в школі, не розумію. Приходить розумний і допитливий хлопчик. І ось у 5 класі, дивишся, уже посередній учень, у шостому вчитися не хоче і стає невстигаючим... Чим пояснити це?”. Далі аналізує існуючі в практиці протиріччя з цього питання: “Чому восьмикласник часто не може самостійно розібратися в елементарному питанні, що потребує міркування? Адже за теорією навчання повинно бути так: чим більше учень знає, тим легше оволодіти йому новими знаннями.” Цією фразою Сухомлинський вказує на необхідність вивчення вчителем педагогічної літератури, але при цьому критично, осмислено ставитись до її положень. Виходячи із власної практичної діяльності, педагог робить науковий висновок: “на моє глибоке переконання, вся система навчання в сучасній школі має дуже серйозну хибу: не вистачає розумового виховання – спеціальної роботи, спрямованої на розвиток здібностей учня. Учень з дня в день, з року в рік повторює чужі думки, а своїх власних не виявляє. Перед ним ставиться одне завдання: запам’ятати, зберегти в пам’яті, відтворити. ... Отже, перше завдання школи – навчити добре мислити і говорити [4, с. 340]. Висновки, зроблені Василем Сухомлинським, співпадають із основними положеннями сучасної педагогічної науки і практики, а саме необхідністю формування в учнів початкової школи ключових навчальних компетентностей. В кінці статті він зазначає, що “уся система навчання і розумового розвитку в нинішній школі потребує докорінного удосконалення” [5, с. 343]. Школа повинна бути “дидактичною лабораторією” [5, с. 371], а вчителі повинні вміти проводити науковий пошук. Послідовні роздуми видатного педагога під час вирішення педагогічних проблем дають можливість вчителям отримати приклади кращого зразку дослідницького пошуку, оволодіти технологією наукового дослідження.

Цікавим прикладом наукового дослідження є аналіз В. Сухомлинським проблеми мовної культури вчителів, над якою двадцять п’ять років працювала Павлівська школа [6, с. 87]. Свої роздуми Василь Олександрович наводить від постановки проблеми до пошуку шляхів її вирішення та аналізу результатів. Передусім В. Сухомлинський аналізує постановку проблеми: “спостерігаючи, як сприймають діти виклад нового матеріалу на уроці в одного вчителя, я звернув увагу на те, що, слухаючи виклад матеріалу, діти дуже втомлюються, з уроку йдуть просто виснажені”. Далі він демонструє методи пояснення цього факту: “Я дослівно записав виклад” та зрозумів, що мова вчителя була настільки хаотична, непослідовна, що людині, яка вперше сприймає інформацію потрібно напружувати сили, щоб її зрозуміти. Проведений аналіз дозволив підібрати методи вирішення даної проблеми. До них були віднесено: по-перше, на основі аналізу програм та підручників були виділені в темі уявлення та поняття, які обов’язково повинні засвоїти учні, по-друге, було продумане “яскраве, точне та економне” формулювання основних понять тем, по-третє, проведена дидактична обробка матеріалу, визначено логічну послідовність, причинно-наслідкові зв’язки у вивченні тем. Запровадження вчителями розробленої системи роботи призвело, з однієї сторони, до кращого розуміння учнями змісту матеріалу, а з іншої, – появи у вчителів навичок самоконтролю до форм викладу матеріалу. Опис Сухомлинським логічної послідовності вирішення методичної проблеми спонукає сучасних вчителів до власного пошуку, формує у них уміння аналізувати, спостерігати, ставити проблему та розробляти шляхи її вирішення.

В творах Сухомлинського вчителі знаходять описи педагогічних експериментів, що є прикладом для наслідування у власній практичній діяльності та стимулюють педагогів до наукової діяльності. Наприклад, він пише: “Три роки в одному з класів школи проходив експеримент: в основу вивчення літератури ми поклали вивчення першоджерел – самих творів. До уроку учні готувалися за художніми творами, а не за розділом підручника. Від програми – безпосередньо до твору, таким шляхом готувався і вчитель до уроку. Не було на уроках мертвої нудьги, не було сухих слів про ідеї, а були яскраві ідеї, втілені в художню форму. Завжди точилась гаряча, пристрасна розмова про людину, про життя. ... Учні по-справжньому знали літературу – книжка назавжди увійшла в їхнє духовне життя [5, с. 391]. Не боятися експериментувати, впроваджувати у практику шкільного навчання нові ідеї, методичні прийоми, цього вимагає від учителя нова українська школа.

У Павлівській школі кожний учитель досліджував якусь одну із проблем навчально-виховного процесу, які аналізувались у рукописному журналі школи “Педагогічна думка”. Кожна

досліджена проблема розглядалась із урахуванням методології наукового пошуку: викладу актуальності проблеми та завдань щодо її вирішення; чіткого визначення основних понять дослідження на основі аналізу педагогічної літератури; пошуку оптимальних, на погляд учителя, способів розв'язання проблеми; аналізу результатів творчого пошуку та обґрунтованість конкретних висновків. Прикладів наукового пошуку вирішення педагогічних проблем у творах видатного педагога можна знайти дуже багато.

Висновок. Читання, творче осмислення творів В. Сухомлинського, дозволить задуматись над послідовністю вирішення педагогічних питань – від постановки проблеми до її формулювання, від аналізу педагогічних фактів до осмислення педагогічних ідей, спонукатиме до наукового пошуку, а основне до аналізу та об'єктивного оцінювання педагогічного досвіду. Вивчення його педагогічної спадщини познайомить із кращими зразками дослідницького пошуку в професії вчителя, сформує дослідницький підхід до педагогічної професії, без якого неможливо обійтись сучасному вчителю нової української школи.

Використана література:

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи: ухвалено рішенням Колегії МОН України 20.10.2016 р. [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczya.html/>.
2. Професійний стандарт “Вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти”: затверджено наказом Міністерства соціальної політики України 10.08.2018 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18>
3. Сухомлинський В. Сто порад учителям. Київ : Рад. шк., 1988. 304 с.
4. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. Вибрані твори. В 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 4. 640 с.
5. Сухомлинський В. О. На трьох китах. Вибрані твори. В 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 5. 640 с.
6. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. Київ : Рад. шк., 1988. 284 с.

References:

1. Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly: ukhvaleno rishenniam Kolehii MON Ukrainy 20.10.2016 r. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczya.html/>.
2. Profesiyniy standart “Vchytelia pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity”: zatverdzheno nakazom Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy 10.08.2018 r. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18>
3. Sukhomlynskyi V. Sto porad uchytelvi. Kyiv : Rad. shk., 1988. 304 s.
4. Sukhomlynskyi V. O. Pavlyshka serednia shkola. Vybrani tvory. V 5 t. Kyiv : Rad.shk., 1977. T. 4. 640 s.
5. Sukhomlynskyi V. O. Na trokh kytakh. Vybrani tvory. V 5 t. Kyiv : Rad.shk., 1977. T. 5. 640 s.
6. Sukhomlynskyi V.O. Rozmova z molodym dyrektorom. Kyiv : Rad.shk., 1988. 284 s.

Севастюк М. С. Исследовательская составляющая профессиональной деятельности учителя начальной школы в педагогическом наследстве В. А. Сухомлинского.

В статье проведён анализ взглядов В. А. Сухомлинского на значение исследования в педагогической деятельности учителя начальной школы. Определено, что научное исследование есть обязательной составляющей педагогической деятельности, а исследовательские навыки и поисковая изобретательность важным качеством учителя. Проведённый анализ педагогического наследия выдающегося педагога позволил не только проанализировать исследовательскую составляющую профессии учителя, а определить особенности ее использования на практике Павлівской школы.

Ключевые слова: *научное педагогическое исследование, исследовательская составляющая педагогической деятельности, исследовательские умения, умения анализировать и наблюдать педагогические явления, умения формулировать проблемы, педагогический дневник, педагогический эксперимент.*

Research component of the primary school teacher's professional activity in vasyi suhomlynsky's pedagogical heritage.

The article analyzes Vasyl Sukhomlynsky's views on the importance of the research in primary school teachers' pedagogical activity. It has been determined that scientific research is a necessary component of pedagogical activity, whilst research skills and inventive faculty are important qualities for a teacher. The analysis of the prominent educator's pedagogical heritage has offered a means not only for analyzing the research component of the teaching profession, but also for determining the special features of its application in the practice of the Pavlysh School.

Keywords: *scientific pedagogical research, research component of pedagogical activity, research skills, ability to analyze and observe pedagogical phenomena, ability to define problems, pedagogical diary, pedagogical experiment.*